

طرح‌های پژوهشی

- سرشناسه: باقری خوزانی، محمدحسن، ۱۳۶۴ -
عنوان پدیدآور: سلسله نشست‌هایی با موضوع قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دستاوردها، ظرفیت‌ها و چشم‌اندازها/ تهیه و تنظیم محمدحسن باقری خوزانی؛ با مقدمه‌ای از دکتر عباسعلی کدخدایی؛ زیر نظر علی فتاحی زرفندی.
مشخصات نشر: تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ی، ۳۸۲ ص.
فروست: طرح‌های پژوهشی.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۵۵-۶
وضعیت فهرست نویسی فیپا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی) -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
- شناسه افزوده: کدخدایی، عباسعلی، ۱۳۴۰ -، مقدمه‌نویس
شناسه افزوده: Abbas-ali, Kadkhodae
شناسه افزود: فتاحی زرفندی، علی، ۱۳۶۹ -
شناسه افزود: شورای نگهبان. پژوهشکده شورای نگهبان
رده بندی کنگره: KMH۲۰۶۴/۵
رده بندی دیویی: ۳۴۲/۵۵۰۲۳
شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۵۷۵۴۶

پژوهشکده شورای نگهبان

سلسله نشست‌هایی با موضوع

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دستاوردها، ظرفیت‌ها و چشم‌اندازها

با مقدمه‌ای از دکتر عباسعلی کدخدایی

پژوهشکده شورای نگهبان

پژوهشکده شورای نگهبان

سلسله نشست‌هایی با موضوع
قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
دستاوردها، ظرفیت‌ها و چشم‌اندازها

بامقدمه‌ای از دکتر عباسعلی کدخدایی

تهیه و تنظیم: محمد حسن باقری خوزانی

زیر نظر: دکتر علی فتاحی زفرقندی

• این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است •

• ناشر: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان • نوبت چاپ: اول-۱۳۹۹

• شمارگان: ۵۰۰ نسخه • بهای: ۵۱۰۰۰ تومان • شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۸-۵۵-۶

• همه حقوق برای انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان محفوظ است.

• نشر و تکثیر تمام یا بخشی از اثر به هر شکل،

بدون کسب اجازه کتبی از انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان ممنوع است.

تهران، خیابان شهید سپهبد قرنی، کوچه شهید دهقانی نیا، پلاک ۱۲

صندوق پستی: ۱۴۶۳-۱۳۱۴۵

تلفن: ۰۲۱-۸۸۳۲۵۰۴۵ نمایر: ۰۲۱-۶۴۰۱۴۸۱۷

www.shora-rc.ir

nashr-rc.ir

فهرست

- مقدمه..... ۱
- الزامات تحقق سیاست های کلی نظام قانون گذاری مبتنی بر ظرفیت های
قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۸
- مقدمه..... ۱۰
- چالش های روابط میان قوا در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر قانون اساسی ۱۱
- ۱- اصل ۱۵۸ قانون اساسی و ارتباط بین قوهی قضائیه با قوهی مجریه در ارتباط با
تهیهی لوایح قضایی..... ۱۱
- ۲- اصل ۷۶ قانون اساسی و حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی در انجام تحقیق
و تفحص..... ۱۱
- ۳- اصل ۸۶ قانون اساسی و حدود مصونیت پارلمانی نمایندگان مجلس شورای
اسلامی..... ۱۲
- ۴- اصل ۶۰ قانون اساسی و حدود اعمال قوهی مجریه توسط رئیس جمهور و وزراء..... ۱۲
- ۵- اصل ۱۲۴ قانون اساسی و ایجاد سازمان های اداری..... ۱۳
- ۶- اصل ۱۳۸ قانون اساسی و تطبیق مصوبات دولت با قوانین عادی..... ۱۳
- ۷- الزام رئیس جمهور به ارائه گزارش عملکرد سالانه به مجلس شورای اسلامی و
نسبت آن با اصل ۸۸ قانون اساسی..... ۱۴
- تحلیل وضعیت نظام قانون گذاری ایران مبتنی بر سیاست های کلی قانون گذاری ۱۶
- ۱- سابقه ی قانون گذاری در نظام جمهوری اسلامی ایران..... ۱۶
- ۲- ابهامات موجود در حوزه ی قانون گذاری در کشور..... ۱۷
- ۳- تحلیل محتوایی سیاست های کلی قانون گذاری..... ۱۸
- ۴- ضرورت تحلیل مفاهیم بنیادین در عرصه قانون گذاری..... ۱۹

- ۵- لزوم تبیین دقیق حدود وظایف قوا..... ۲۰
- ۶- اختیارات و وظایف مجمع تشخیص مصلحت نظام..... ۲۱
- ۷- عدم تعیین سلسله مراتب قانون‌گذاری در ساختار حقوقی..... ۲۲
- ۸- وجود قوانین متعارض..... ۲۲
- ۹- نواقص موجود در نحوه قانون‌گذاری..... ۲۳
- ۱۰- ضرورت توجه به نظرات کارشناسی در فرآیند قانون‌گذاری..... ۲۴
- ۱۱- ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ احترام به قانون..... ۲۵
- تحلیل حقوقی مفاد سیاست‌های کلی قانون‌گذاری..... ۲۷
- ۱- ابهامات مرتبط با مفهوم موازین شرع..... ۲۸
- ۲- مبنای تبدیل موضوعات فقهی به قانون..... ۲۹
- ۳- چالش‌های ارزیابی قوانین موجود کشور از حیث مغایرت با موازین شرعی..... ۳۰
- ۴- جایگاه نظارت بر عدم مغایرت مقررات با قانون اساسی..... ۳۲
- ۵- پیش‌بینی سازکار جهت تطبیق قوانین با سیاست‌های کلی قانون‌گذاری..... ۳۲
- ۶- تعدد مراجع قانون‌گذاری و آثار آن..... ۳۳
- ۷- حدود اختیارات مجلس در خصوص تغییر لوایح دولت، به‌ویژه لایحه بودجه..... ۳۴
- ظرفیت‌های قانون اساسی در خصوص اصلاح و ارتقاء فرآیند قانون‌گذاری..... ۳۶

ظرفیت‌های قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تبیین الزامات نظام

- بودجه ریزی صحیح..... ۳۸
- مقدمه..... ۴۰
- طرح سئوالاتی پیرامون بودجه و فرآیند تصویب و نظارت بر آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۴۱
- حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تغییر ارقام بودجه و اسفلال بودجه قوه‌ی قضائیه..... ۴۳
- ۱- تصویب و بررسی لایحه بودجه در مجلس..... ۴۳
- ۱-۱. حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تغییر ارقام بودجه..... ۴۴
- ۲-۱. مشخص نبودن بودجه‌ی شرکت‌های دولتی در سند بودجه..... ۴۵
- ۳-۱. اختیارات دولت در جابجایی ردیف‌های بودجه..... ۴۶

- ۲- استقلال قوه قضائیه..... ۴۷
- ۲-۱. استقلال بودجه قوه قضائیه و نقدهای پیرامون آن..... ۴۸
- ۲-۲. جایگاه و اهمیت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی در تفسیر اصول قانون اساسی..... ۴۹
- ۲-۱. شرایط استخراج مبانی قانون اساسی از مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی..... ۴۹
- ۲-۱-۱. مساوی بودن حجم سخنان موافقین و مخالفین تصویب اصول قانون اساسی در مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی..... ۴۹
- ۲-۱-۲. نصاب بالای رأی‌گیری در تصویب اصول قانون اساسی..... ۵۰
- ۲-۱-۳. پراکندگی موضوعات واحد، ذیل اصول مختلف قانون اساسی در مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی..... ۵۳
- ۲-۱-۴. عدول اعضای مجلس بررسی نهایی قانون اساسی از نظرات قبلی خود..... ۵۵
- ۲-۱-۵. ابتدای نظرات قانون‌گذار بر مبنای نادرست از موضوع..... ۵۵
- ۲-۳. تبیین حقوقی اصل ۱۴۴ پیش نویس قانون اساسی مبتنی بر مشروح مذاکرات..... ۵۷
- ۳- اختصاص بودجه کافی، راهکاری برای تأمین استقلال قوه قضائیه..... ۶۱
- مبانی و آسیب‌شناسی نظام بودجه‌ریزی صحیح در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران..... ۶۲**
- ۱- جایگاه رأی مردم در بازنگری و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۶۲
- ۲- لزوم رعایت شأن نظارتی قوه قضائیه..... ۶۲
- ۳- مبانی مفهوم بودجه..... ۶۳
- ۳-۱. لزوم تأمین هزینه‌های دولت به میزان انتظار از آن..... ۶۳
- ۳-۲. ارشادگری دولت در اقتصاد..... ۶۴
- ۳-۳. لزوم شفافیت عملکرد مالی دولت..... ۶۴
- ۴- لزوم تعیین تکلیف نسبت به مفاهیم مدرن در نظام حقوقی ایران..... ۶۴
- ۵- آسیب‌شناسی نظام بودجه‌ریزی..... ۶۷
- ۵-۱. نگاه سخت‌گیرانه‌ی قانون اساسی به برخی از موضوعات..... ۶۸
- ۵-۲. وجود ابهام در برخی از تعابیر قانون اساسی..... ۶۹
- ۵-۳. تعدد مراجع قانون‌گذاری..... ۷۰
- ۵-۴. عدم جامعیت بودجه..... ۷۰
- ۵-۵. عدم قدرت تنظیم‌کنندگی بودجه توسط دولت..... ۷۱
- ۵-۶. عدم شفافیت در بودجه‌ریزی..... ۷۱

بخش پرسش و پاسخ.....	۷۲
جایگاه زن و خانواده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۸۴
مقدمه.....	۸۶
نقش زنان در پیشرفت و توسعه‌ی جامعه‌ی ایرانی.....	۸۷
۱- لزوم توجه به حقوق زنان در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای.....	۸۷
۲- نقش موثر زنان در فرآیند توسعه.....	۸۸
۳- لزوم توسعه توانمندسازی و مشارکت فعال زنان.....	۸۹
۴- جایگاه زنان در برنامه‌های توسعه‌ای پس از انقلاب.....	۹۰
قانون‌گذاری در حوزه‌ی زن و خانواده مبتنی بر ظرفیت‌های قانون اساسی.....	۹۳
۱- اهمیت موضوع زنان و خانواده در قانون اساسی.....	۹۳
۲- جایگاه زنان در قوانین عادی کشور.....	۹۵
۱-۲- وجود قوانین حمایتی از زنان.....	۹۶
۲-۲- ارزیابی قابلیت اجرا و سنجش قوانین در حوزه‌ی زن و خانواده.....	۹۸
ضرورت جهت‌گیری قوای سه‌گانه در تحقق اصل ۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۰۳
۱- مروری بر جایگاه خانواده در اسناد بالادستی و قوانین عادی.....	۱۰۳
۱-۱. اهمیت خانواده در سیاست‌های کلی خانواده.....	۱۰۴
۱-۲. اهمیت خانواده در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی.....	۱۰۴
۱-۳. اهمیت خانواده در قوانین عادی.....	۱۰۴
۲- سازکار نیل به اهداف مقرر شده در خصوص جایگاه زن و خانواده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۰۴
۱-۲. ضرورت داشتن نقشه راه و الگوی مطلوب خانواده.....	۱۰۵
۲-۲. لزوم وضع قوانین و مقررات در راستای نقشه راه و الگوی مطلوب خانواده.....	۱۰۶
۳- آسیب‌شناسی نظام خانواده مبتنی بر بنیان‌های نظام اسلامی.....	۱۰۹
۴- اهمیت اقدام و عمل در حوزه‌های مختلف با محور قرار دادن بنیان خانواده.....	۱۱۱
۵- ضرورت وجود مشاورانی امین، متعهد و متخصص در دادگاه‌های خانواده.....	۱۱۱
نقش و جایگاه زن و خانواده در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران.....	۱۱۳
۱- محوریت زن در خانواده.....	۱۱۳

- ۲- اهمیت قاعده زوجیت در نظام تکوین و تشریح..... ۱۱۳
- ۳- مقایسه تطبیقی نظام خانواده در جمهوری اسلامی ایران با اسناد حقوق بشری و دیگر کشورها..... ۱۱۵
- ۴- لزوم تدوین سازکارهای لازم برای اصلاح نظام خانواده..... ۱۱۷
- ۵- نقد عملکرد قوه قضائیه در حوزه خانواده..... ۱۱۸
- ۶- نقد عملکرد قوه مقننه در حوزه خانواده..... ۱۲۲

اصول حاکم بر سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.. ۱۲۴

- مقدمه..... ۱۲۶

تبیین اصول و قواعد حاکم بر سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری

- اسلامی ایران..... ۱۲۷
- ۱- الزامات سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۲۷
- ۱-۱- محورهای مبنایی سیاست خارجی در قانون اساسی..... ۱۲۷
- ۱-۲- دفاع فعال عنصر اساسی در سیاست خارجی..... ۱۲۸
- ۱-۳- لزوم کنش فعال در فرآیندهای ناظر سیاست خارجی..... ۱۲۸
- ۱-۴- لزوم حراست و پاسداری از اهداف ملی در سیاست خارجی..... ۱۲۸
- ۱-۵- مناسبات دیپلماتیک یا مناسبات خارجی..... ۱۳۰
- ۱-۶- خطوط قرمز در عرصه سیاست خارجی..... ۱۳۰
- ۲- سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر امام خمینی (ره)..... ۱۳۱
- ۲-۱- تبیین مبانی سیاست خارجی در دیدگاه امام..... ۱۳۲
- ۲-۲- سیاست واکنش فعال در سیاست خارجی از منظر امام خمینی (ره)..... ۱۳۳
- ۲-۳- سیاست کنش فعال در سیاست خارجی از منظر امام خمینی (ره)..... ۱۳۴
- ۳- مبانی سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۳۴
- ۳-۱- اصل حق محوری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۳۵
- ۳-۲- اصل لزوم رعایت استقلال در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۳۵
- ۳-۳- لزوم توجه به نگاه انسان‌مدارانه در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۳۶
- ۳-۴- لزوم پرداخت بها برای تحقق اصول حاکم بر سیاست خارجی..... ۱۳۶
- ۳-۵- لزوم تفکیک میان سیاست خارجی و دیپلماسی..... ۱۳۷
- ۳-۶- لزوم رعایت منافع ملی در سیاست خارجی..... ۱۳۸

- آسیب‌شناسی تحلیلی فرآیند تصویب معاهدات در نظام جمهوری اسلامی ایران... ۱۴۱
- ۱- تبیین تضاد میان پذیرش ضوابط زیست جمعی بین‌المللی و حفظ اصول حاکم بر سیاست خارجی..... ۱۴۱
- ۲- فرآیند تصویب معاهدات بین‌المللی از منظر قانون اساسی..... ۱۴۳
- ۲-۱- تفکیک میان معاهدات رسمی و اجرایی در نظام حقوقی ایران..... ۱۴۵
- ۲-۲- راهکار ورود مجلس شورای اسلامی به معاهدات..... ۱۴۶
- ۲-۳- لزوم امضا معاهدات به وسیله رئیس جمهور..... ۱۴۶
- ۳- جایگاه معاهدات بین‌المللی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۴۸
- ۴- تحلیل خلاءهای موجود در تصویب معاهدات در نظام حقوقی ایران..... ۱۴۹
- ۵- راهکارهای برون‌رفت از ابهامات جایگاه معاهدات بین‌المللی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۵۳
- ۵-۱- لزوم نقش‌آفرینی فعال وزارت خارجه در طراحی پیش‌نویس معاهدات..... ۱۵۳
- ۵-۲- لزوم تفکیک میان ضوابط و الزامات داخلی و ضوابط و الزامات بین‌المللی (پذیرش نظام دوگانگی)..... ۱۵۳
- ۵-۳- لزوم طراحی قانون اجرایی معاهده پیش از تصویب معاهده..... ۱۵۴

ظرفیت‌های قانون اساسی در تحقق نظارت عمومی مبتنی بر اصل هشتم

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۵۸
- مقدمه..... ۱۶۰
- تبیین مفهوم و قلمرو نظارت عمومی و ظرفیت‌های قانون اساسی در تحقق آن..... ۱۶۱
- ۱- مفهوم و قلمرو نظارت عمومی..... ۱۶۱
- ۱-۱- مفهوم نظارت عمومی..... ۱۶۱
- ۱-۲- تفاوت نظارت عمومی با نظارت رسمی..... ۱۶۱
- ۱-۳- قلمرو نظارت عمومی..... ۱۶۲
- ۲- مفهوم دولت در اصل هشتم قانون اساسی..... ۱۶۳
- ۳- ظرفیت‌های قانون اساسی در تحقق نظارت عمومی..... ۱۶۵
- ۳-۱- لزوم طراحی شورای عالی امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۶۵
- ۳-۲- ظرفیت رسانه‌های عمومی در تحقق امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۶۷
- ۳-۳- ظرفیت احزاب و گروه‌ها در تحقق امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۶۸

- ۳-۴- سایر ظرفیت‌های قانون اساسی در تحقق امر به معروف و نهی از منکر ۱۷۰
- تبیین مفاهیم مندرج در اصل هشتم قانون اساسی و ارتباط این اصل با سایر**
- اصول قانون اساسی..... ۱۷۱**
- ۱- عدم تلازم عدم تفحص در امر به معروف و نهی از منکر با تصادفی بودن آن ۱۷۱
- ۲- مفهوم دعوت به خیر در اصل هشتم قانون اساسی..... ۱۷۲
- ۱-۲- لزوم وجود امر و نهی در امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۷۲
- ۲-۲- دعوت به خیر زمینه‌ساز تحقق امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۷۲
- ۳- مفهوم واژه‌ی «قانون» در اصل هشتم قانون اساسی ۱۷۳
- ۴- نسبت میان اصل هشتم قانون اساسی و جایگاه رهبری..... ۱۷۴
- ۵- نظارت همگانی در اصل هشتم قانون اساسی ۱۷۴
- ۶- نسبت امر به معروف و نهی از منکر با حریم خصوصی ۱۷۵
- ۷- مسئولان، اولویت امر به معروف و نهی از منکر ۱۷۵
- جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در منظومه‌ی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.. ۱۷۸**
- ۱- امر به معروف و نهی از منکر جزء اصول کلی و مبنایی قانون اساسی ۱۷۸
- ۲- اهمیت و جایگاه اصل هشتم قانون اساسی ۱۷۹
- ۱-۲- جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در آیات و روایات..... ۱۷۹
- ۲-۲- اعطای جواز امر به معروف و نهی از منکر از سوی شارع مقدس..... ۱۸۰
- ۳-۲- امر به معروف و نهی از منکر عامل همبستگی بین آحاد اعضای جامعه..... ۱۸۱
- ۴-۲- امر به معروف و نهی از منکر به مثابه‌ی تکلیف همگانی..... ۱۸۱
- ۳- امر به معروف و نهی از منکر ابزاری برای براندازی حکومت فاسد..... ۱۸۴
- ۴- رابطه‌ی حق آزادی تجمعات و تکلیف امر به معروف و نهی از منکر ۱۸۶
- پرسش و پاسخ..... ۱۸۸

تضمین دادرسی عادلانه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۰۰

- مقدمه..... ۲۰۱**
- اصول حاکم بر دادرسی عادلانه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۰۳**
- ۱- مفهوم دادرسی عادلانه ۲۰۴
- ۱-۱- تعریف دادرسی ۲۰۴
- ۱-۲- تفاوت دادرسی عادلانه و دادرسی منصفانه..... ۲۰۴

- ح
- ۲- اصول دادرسی عادلانه ۲۰۵
- ۲-۱- تفاوت نگاه اسلامی و غیر اسلامی به اصول دادرسی عادلانه ۲۰۵
- ۲-۲- دو اصل حاکم بر دادرسی عادلانه ۲۰۶
- ۲-۲-۱- اصل عدم منفعت شخصی در دادرسی ۲۰۶
- ۲-۲-۲- رعایت حق دادخواهی ۲۰۶
- ۳- تضمینات دادرسی عادلانه در قانون اساسی ۲۰۶
- ۳-۱- تامین امنیت قضایی ۲۰۶
- ۳-۲- حق دادخواهی ۲۰۷
- ۳-۳- حق دفاع ۲۰۸
- ۳-۴- استقلال قوه قضاییه و قاضی ۲۰۸
- ۳-۵- سهولت دسترسی به دادگاه صلاحیتدار ۲۱۰
- ۳-۶- لزوم علنی بودن محاکمات ۲۱۰
- ۳-۷- لزوم مستدل و مستند بودن آراء دادگاه‌ها ۲۱۰
- ۳-۸- حق داشتن وکیل ۲۱۱
- ۳-۹- لزوم جبران خسارت در صورت تقصیر یا اشتباه قاضی ۲۱۲
- ۳-۱۰- اصل عدم جواز استنکاف قاضی از صدور حکم ۲۱۳
- ۳-۱۱- اصل برائت ۲۱۴
- ۳-۱۳- حضور هیئت منصفه در برخی رسیدگی‌های قضایی ۲۱۴
- ۳-۱۴- منع دستگیری خودسرانه و لزوم تفهیم اتهام ۲۱۵
- ۳-۱۵- منع شکنجه ۲۱۶
- استقلال قضایی و ضوابط آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲۱۸
- ۱- لزوم تعیین شاخص برای سنجش عدالت ۲۱۸
- ۱-۱- دسترسی به عدالت شاخص تحقق عدالت قضایی ۲۱۸
- ۱-۲- اتقان آرا از شروط تحقق عدالت قضایی ۲۱۹
- ۲- اصول دادرسی عادلانه در قانون اساسی ۲۱۹
- ۳- اصل استقلال قضایی به عنوان یکی از اصول دادرسی عادلانه ۲۲۱
- ۳-۱- مفهوم استقلال نظام قضایی و ابعاد گوناگون آن ۲۲۱
- ۳-۲- تبیین ارتباط اصل استقلال قضایی و اصل ۵۷ قانون اساسی ۲۲۴
- ۳-۲-۱- عدم تنافی استقلال قوا و نظارت بر رفتار قوا و قاضی ۲۲۷
- ۳-۲-۲- عدم تعارض انتصاب رئیس قوه قضائیه توسط مقام رهبری با استقلال قضایی ۲۲۸

- شاخص‌های تحقق دادرسی عادلانه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲۳۱
- ۱- محدوده دادرسی ۲۳۱
- ۲- اهمیت دادرسی عادلانه در اسلام ۲۳۲
- ۳- شاخصه‌های دادرسی عادلانه در قانون اساسی ۲۳۲
- ۳-۱- دسترسی به دادگاه صالح و حق دادخواهی ۲۳۳
- ۳-۲- برابری اصحاب دعوا ۲۳۴
- ۳-۳- لزوم رعایت حاکمیت قانون ۲۳۴
- ۳-۴- لزوم رعایت استقلال قاضی ۲۳۵
- ۳-۵- اتقان در رسیدگی ۲۳۵
- ۳-۶- تضمینات حقوق دفاعی اصحاب دعوا ۲۳۵
- پرسش و پاسخ ۲۳۷
- نوآوری‌های قانون اساسی در زمینه حقوق اقتصادی و اجتماعی ۲۴۰**
- مقدمه ۲۴۲
- اهداف قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تحقق حقوق اقتصادی و اجتماعی ۲۴۳
- ۱- تقسیم اهداف قانون اساسی ۲۴۳
- ۱-۱- اهداف ذهنی ۲۴۳
- ۱-۱-۱- اصول دین، هدف ذهنی قانون اساسی ۲۴۳
- ۱-۱-۲- حفظ کرامت انسانی، هدف ذهنی قانون اساسی ۲۴۴
- ۲-۱- اهداف عینی ۲۴۵
- ۲- حقوق اقتصادی، مصداق اجلای اهداف عینی قانون اساسی ۲۴۶
- مفهوم، مبانی و مصادیق حقوق اجتماعی در نظام حقوقی ایران ۲۵۱
- ۱- حقوق اجتماعی در قانون اساسی ۲۵۱
- ۱-۱- مبانی حقوق اجتماعی ۲۵۳
- ۱-۱-۱- آزادی مثبت ۲۵۳
- ۱-۱-۲- عدالت توزیعی ۲۵۳
- ۱-۱-۳- برابری ۲۵۴
- ۱-۱-۴- همبستگی ۲۵۴
- ۱-۱-۵- مبانی اخلاقی ۲۵۴

- ۲-۱- ماهیت حقوق اجتماعی..... ۲۵۴
- ۲- آمرانه بودن هنجارهای ناظر بر حقوق اجتماعی..... ۲۵۵
- ۳- عدم شناسایی حقوق اجتماعی در قانون اساسی مشروطه و متمم آن..... ۲۵۶
- ۴- جایگاه حقوق اجتماعی در قوانین اساسی سایر کشورها..... ۲۵۶
- ۵- حقوق اجتماعی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۵۶
- ۵-۱- حق بر داشتن شغل و اشتغال در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۵۷
- ۵-۲- حق بر داشتن مسکن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۵۷
- ۵-۳- حق بر خورداری از بهداشت عمومی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۵۸
- ۵-۴- حق بر تشکیل خانواده..... ۲۵۸
- ۶- وجود مبانی لازم برای احیای حقوق اجتماعی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۵۹
- جایگاه حقوق اقتصادی و اجتماعی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و تضمینات تحقق آن‌ها..... ۲۶۰**
- ۱- بررسی تطبیقی شناسایی حقوق اجتماعی و اقتصادی در قوانین اساسی سایر کشورها..... ۲۶۰
- ۲- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در پی ایجاد دولت رفاه در جامعه..... ۲۶۰
- ۳- ماهیت حقوق اجتماعی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۶۱
- ۴- شناسایی حقوق اقتصادی و اجتماعی در قوانین عادی..... ۲۶۲
- ۵- نظارت قضایی بر تضمین حقوق اقتصادی و اجتماعی..... ۲۶۳
- ۶- نظارت سیاسی بر تضمین حقوق اقتصادی و اجتماعی..... ۲۶۴
- پرسش و پاسخ..... ۲۶۵**

مقدمه

قانون اساسی به مثابه سرآمد قراردادهای اجتماعی از بدو تاسیس تاکنون در اکثر کشورها با ایجاد نظم در روابط سیاسی - اجتماعی و نیز تنظیم رابطه فرد و دولت نقش خود را تا حدود زیادی ایفا کرده که البته می تواند به نقطه مطلوب نیز ارتقا پیدا کند.

وصف این ویژگی ها، البته نمی تواند نقصان های آن را نادیده انگارد چرا که نادیده انگاشتنی نیستند و زندگی روزمره شهروندان که آمیخته با این روابط سیاسی - اجتماعی فرد و دولت است کاستی ها را نمایان می سازد.

تقدیس قانون اساسی از یک طرف و بی اعتباری محض از سوی دیگر دو سوی افراط گرایی و تفریط نگری به این راهکار میانه است که با هدف بهتر شدن رابطه فرد و دولت پدید آمده است. قانون اساسی نه قدرت ماورالطبیعه دارد و نه آن چنان بی اعتبار که نتوان به آن استناد نمود و آن را جهت تنظیم امر اجتماع به کار گرفت. اما می توان از تحولات تاریخ سیاسی - اجتماعی جوامع مختلف بشری این درس را آموخت که هدف قانون اساسی توجه به حقوق فرد بیش از دولت بوده است. چرا که دولت های ماقبل قانون اساسی با هر شکل از حاکمیت و مدیریت، اختیارات کثیر و مطلق داشته و در اجرای آن نیز یکجانبه علیه افراد به کار می بسته اند - صرف نظر از برخی حکومت ها که عدالت محوری را در رابطه با افراد جامعه لحاظ می کردند - لذا می توان ادعا نمود که پدیدار شدن قانون اساسی و نهضت اصول گرایی دوران محدودیت اختیارات حکومت ها بوده و چرخه اختیارات آنها به نفع فرد رو به کاهش نهاده است. تا قبل از دوران دستور گرائی این افراد جامعه بوده اند که از حقوق و امتیازات انسانی محروم می شدند و رابطه ای یکسویه با حکومت داشتند، لذا بی راه نخواهد بود اگر پدیدار شدن قانون اساسی را آغازی بر توجه به حقوق فرد بدانیم و محدودیتی بر اختیارات حکومت. قانون اساسی با اصالت دادن به انسان و فرد این تصور اشتباه در گذشته را اصلاح کرد که حکومت و دولت اصل است و فرد فرع بر آن؛ لذا وقتی امروزه از هدف قانون اساسی با عنوان تنظیم روابط فرد و حکومت یاد می شود باید توجه کرد که در قانون اساسی فرد بر حکومت ترجیح داشته و اصالت از آن فرد است و از حکومت برای فرد باید سخن گفت و نه بالعکس و یا حتی رابطه ای برابر بین حکومت و فرد.

این مهم وقتی روشن می گردد که بدانیم وظایف و اختیارات هر حکومت و یا دولت برای رفاه و هدایت فرد است که ارزش خواهد داشت و در غیر این صورت اعتباری بر آن

نخواهد بود؛ چون از مسیر اصلی منحرف می‌گردد. اگر حکومت به دنبال رفاه و هدایت فرد نباشد فاقد ارزش می‌گردد و توجیهی برای باقی ماندن آن نیست، چرا که هیچ‌گاه حکومت بدون فرد قابل تصور نیست لیکن فرد بدون حکومت قابل تصور است.

بیان این نکته به مفهوم آن نیست که حکومت فاقد هرگونه ارزش گذاری است بلکه حکومت مخصوصاً در جوامع امروزی یک ضرورت است که باید توسط افراد جامعه محقق گردد و به وظیفه مهم اداره جامعه پردازد، اما در بنیان این فرد است که در جایگاه برتر قرار دارد و بدون وجود او نمی‌توان از جامعه سخن گفت.

از این رو در تعاریف امروزی قانون اساسی هدف از تدوین آن را تنظیم رابطه فرد و دولت می‌خوانند تا تلاشی برای آشتی این دو باشد.

در این راستا دوستان جوان دانشمند و خبره در حقوق عمومی ایران در تلاش بودند تا برخی از زوایای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را کالبد شکافی کرده و پیرامون آن با دیگران به بحث بنشینند. لذا در سال ۱۳۹۸ همایش علمی تحت عنوان چهل سال قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (دستاوردها، ظرفیت‌ها و چشم‌اندازها)، در دانشگاه‌های مختلف کشور برگزار شد که طی آن سخنرانان و اساتید محترم حقوقی گوشه‌ای از قانون اساسی را تبیین و بازخوانی کردند.

در نشست «الزامات تحقق سیاست‌های کلی نظام قانون گذاری مبتنی بر ظرفیت‌های قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» که با حضور اینجانب، دکتر حسین میر محمد صادقی، دکتر لعیان جنیدی و دکتر ابوالفضل درویشوند در دانشگاه تهران برگزاری گردید؛ دکتر میر محمد صادقی به تبیین مهمترین چالش‌های موجود در فرآیند قانون‌گذاری مجلس شورای اسلامی از حیث محتوایی در طول ۴۰ سال قانون‌گذاری پس از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران پرداختند و در این زمینه به موضوعاتی همانند ارتباط بین قوه قضائیه با قوه مجریه در ارتباط با تهیه لوایح قضایی، حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی در انجام تحقیق و تفحص، حدود مصونیت پارلمانی نمایندگان مجلس شورای اسلامی و حدود اعمال قوه مجریه توسط رئیس‌جمهور و وزرا، تطبیق مصوبات دولت با قوانین عادی و... اشاره داشتند.

اینجانب با اشاره به سابقه‌ی قانون‌گذاری در نظام جمهوری اسلامی ایران و ابهامات موجود در فرآیند قانون‌گذاری به سیر تصویب سیاست‌های کلی قانون‌گذاری اشاره داشتم و

در مقام تحلیل مفاد سیاست‌های کلی قانون‌گذاری بر موضوعاتی همانند لزوم تحلیل مفهوم قانون به عنوان مفهوم بنیادین در نظام جمهوری اسلامی ایران، لزوم تبیین دقیق حدود وظایف قوای سه‌گانه، لزوم تعیین سلسله مراتب هنجاری در قانون‌گذاری، ضرورت پالایش و تنقیح قوانین متعارض و ضرورت ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ احترام به قانون در ساختار حقوقی جمهوری اسلامی ایران تاکید نمودم.

دکتر لعیانجیدی با تاکید بر لزوم تحقیق و بررسی پیرامون بندهای گوناگون سیاست‌های کلی قانون‌گذاری در دانشگاه‌ها و مراکز دانشگاهی به تبیین موضوع ارتباط شریعت و قانون‌گذاری و ابهامات موجود در این خصوص پرداختند و در این خصوص ابهاماتی نظیر ابهامات مرتبط با مفهوم موازین شرع، مبنای تبدیل موضوعات فقهی به قانون و چالش‌های ارزیابی قوانین موجود کشور از حیث مغایرت با موازین شرعی را مطرح نمودند. در ادامه نیز مبتنی بر بندهای سیاست‌های کلی قانون‌گذاری موضوع جایگاه نظارت بر عدم مغایرت مقررات با قانون اساسی، پیش‌بینی سازکار جهت تطبیق قوانین با سیاست‌های کلی و تعدد مراجع قانون‌گذاری و آثار آن را تحلیل و بررسی نمودند.

نشست «ظرفیت‌های قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تبیین الزامات نظام بودجه ریزی صحیح»، با حضور آقایان دکتر مجتبی واعظی و دکتر محمد بهادری جهرمی در دانشگاه شیراز برگزار شد. دکتر بهادری جهرمی با اشاره به فرآیند تصویب و بررسی بودجه به مهمترین چالش‌های موجود در این حوزه از جمله حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تغییر ارقام بودجه، مشخص نبودن بودجه‌ی شرکت‌های دولتی در سند بودجه، اختیارات دولت در جابجایی ردیف‌های بودجه، موضوع استقلال بودجه قوه قضاییه و راهکارهای اصلاح آن پرداختند.

در این نشست دکتر واعظی با تفکیک میان آسیب‌های ناشی از قانون اساسی و آسیب‌های اجرایی به بیان مهم‌ترین آسیب‌های موجود در فرآیند قانون‌گذاری بودجه پرداختند. از جمله مهم‌ترین آسیب‌های بیان شده با محوریت قانون اساسی می‌توان به نگاه سخت‌گیرانه‌ی قانون اساسی به برخی از موضوعات با رویکرد اقتصادی، وجود ابهام در برخی از تعابیر قانون اساسی، تعدد مراجع قانون‌گذاری و از مهم‌ترین آسیب‌های اجرایی بودجه می‌توان به عدم جامعیت بودجه، عدم قدرت تنظیم‌کنندگی بودجه توسط دولت و عدم شفافیت در بودجه ریزی اشاره نمودند.

نشست «جایگاه زن و خانواده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» با تاکید بر مطالعه‌ی ظرفیت‌های قانون اساسی در حوزه‌ی جایگاه و نقش محوری زن و خانواده در نظام جمهوری اسلامی ایران و آسیب‌شناسی وضع موجود با وضعیت مطلوب آن با حضور دکتر محمد روشن، دکتر علی بهادری جهرمی، دکتر الهه مرندی و دکتر خدیجه مظفری در دانشگاه الزهرا برگزار گردید. در این نشست دکتر مرندی با محوریت قرار دادن نقش و جایگاه زنان در قوانین توسعه‌ی کشور به آسیب‌شناسی این موضوع در قوانین برنامه‌های توسعه‌ای پس از انقلاب پرداختند.

دکتر مظفری محوریت ارائه‌ی خود را بر آسیب‌شناسی قانون‌گذاری در حوزه‌ی زن و خانواده بر اساس ظرفیت‌های موجود در قانون اساسی قرار داده و در این خصوص قوانین وضع شده در طول سال‌های بعد از قانون اساسی را از حیث وضع و اجرا مورد بررسی قرار دادند.

دکتر بهادری جهرمی با تاکید بر متن سیاست‌های کلی خانواده ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به عنوان سند مبنایی برای طراحی الگوی خانواده مطلوب در اندیشه‌ی ایرانی و اسلامی، ضرورت تدوین الگوی مطلوب خانواده در نظام جمهوری اسلامی ایران و نقشه‌ی راه دستیابی به این الگو در نحوه قانون‌گذاری را به‌عنوان محوری‌ترین موضوع سخنان خود قرار دادند.

دکتر روشن نیز به تبیین موضوع محوریت زن در خانواده و اهمیت قاعده زوجیت در نظام تکوین و تشریح پرداختند و در این راستا با آسیب‌شناسی عملکرد قوای مقننه و قضائیه به لزوم تدوین سازکارهای لازم برای اصلاح نظام خانواده متناسب با نظام اسلامی پرداختند. نشست «اصول حاکم بر سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» با تاکید بر بازخوانی مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قانون اساسی با حضور دکتر علی باقری و دکتر توکل حبیب‌زاده در دانشگاه امام صادق (ع) برگزار گردید.

در این نشست دکتر علی باقری با رویکرد تفسیر قانون اساسی مبتنی بر اندیشه‌های امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، ۳۲ مولفه در حوزه‌ی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را در حوزه‌های مبانی، دفاع فعال، لزوم کنش فعال، لزوم حراست و پاسداری از اهداف ملی، مناسبات دیپلماتیک و خطوط قرمز سیاست خارجی استخراج نموده و بر اساس آن سیر کلی حرکت سیاست خارجی

مطلوب در قانون اساسی را ترسیم نمودند.

دکتر حبیب‌زاده نیز موضوع ارائه‌ی خود را به آسیب‌شناسی تحلیلی فرآیند تصویب معاهدات در نظام جمهوری اسلامی ایران اختصاص دادند. در این ارائه ضمن بررسی نقاط ابهام و تعارض قواعد داخلی و بین‌المللی در حوزه‌ی معاهدات و همچنین خلاءهای موجود در تصویب معاهدات در نظام حقوقی ایران را هکارهایی همانند لزوم نقش آفرینی فعال وزارت خارجه در طراحی پیش‌نویس معاهدات، لزوم تفکیک میان ضوابط و الزامات داخلی و ضوابط و الزامات بین‌المللی و لزوم طراحی قانون اجرایی معاهده پیش از تصویب معاهده در جهت حل این معضلات ارائه شد.

نشست «ظرفیت‌های قانون اساسی در تحقق نظارت عمومی مبتنی بر اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» با حضور حجت الاسلام والمسلمین دکتر حسین جوان‌آراسته، دکتر اکبر طلا‌بکی و دکتر حامد نیکونهاد در دانشگاه قم برگزار شد. در این نشست موضوع نظارت عمومی و راهکارهای تحقق آن با محوریت ظرفیت اصل هشتم در این زمینه مورد بررسی قرار گرفت.

دکتر جوان‌آراسته به تبیین مفهوم و قلمرو نظارت عمومی در قانون اساسی پرداختند و در جهت هر چه بیشتر فعال شدن این ظرفیت مبتنی بر امر به معروف و نهی از منکر راهکارهایی همانند لزوم طراحی شورای عالی امر به معروف و نهی از منکر، ظرفیت رسانه‌های عمومی در تحقق امر به معروف و نهی از منکر و ظرفیت احزاب و گروه‌ها در تحقق امر به معروف و نهی از منکر را مد نظر قرار دادند.

دکتر طلا‌بکی با موضوع تبیین مفاهیم مندرج در اصل هشتم قانون اساسی و ارتباط این اصل با سایر اصول به ایراد سخنرانی پرداختند. ایشان ضمن بررسی مفاهیم دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر و قانون؛ نکاتی را در خصوص نسبت میان اصل هشتم با اصل ناظر بر جایگاه و صلاحیت‌های رهبری و موضوع حریم خصوصی بیان داشتند.

ارائه دکتر نیکونهاد به تبیین مبانی و جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در مبانی دینی و آثار آن در منظومه قانون اساسی و حقوق و آزادی‌های عمومی اختصاص یافت.

نشست «تضمین دادرسی عادلانه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» با محوریت قرار دادن اصول حاکم بر دادرسی عادلانه در قانون اساسی به‌عنوان یکی از نقاط درخشان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری و با حضور

دکتر خیرالله پروین، دکتر علیرضا جمشیدی، دکتر مصطفی مسعودیان برگزار گردید. در این نشست دکتر پروین ضمن بررسی و تبیین مفهوم دادرسی عادلانه، اصول حاکم بر آن و تفاوت دادرسی عادلانه در اندیشه‌ی اسلامی و غیراسلامی ۱۵ اصل حاکم بر دادرسی عادلانه همانند منع دستگیری خودسرانه و لزوم تفهیم اتهام، حضور هیئت منصفه در برخی رسیدگی‌های قضایی، اصل برائت، اصل عدم جواز استنکاف قاضی از صدور حکم، لزوم جبران خسارت در صورت تقصیر یا اشتباه قاضی و... را در قانون اساسی تبیین نمودند.

دکتر جمشیدی با تبیین شاخصه‌های سنجش عدالت، ذیل عناوین دسترسی به عدالت و اتقان آراء قضایی، اصول حاکم بر استقلال قضایی و ابعاد گوناگون آن را مبتنی بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد بازخوانی و تحلیل حقوقی قرار دادند.

دکتر مسعودیان نیز محور سخنان خود را به شاخص‌های تحقق دادرسی عادلانه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اختصاص دادند و در این راستا به دسترسی به دادگاه صالح و حق دادخواهی، برابری اصحاب دعوا، لزوم رعایت حاکمیت قانون، لزوم رعایت استقلال قاضی، اتقان در رسیدگی، تضمینات حقوق دفاعی اصحاب دعوا مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی تحقق دادرسی عادلانه اشاره نمودند.

نشست «نوآوری‌های قانون اساسی در زمینه حقوق اقتصادی و اجتماعی» با تاکید بر بازخوانی نقاط درخشان قانون اساسی در حوزه حقوق اقتصادی و اجتماعی در دانشگاه علامه طباطبایی برگزار گردید. در این نشست آقایان دکتر محمد رضا ویژه، دکتر علی محمد فلاح زاده و دکتر محمد بهادری جهرمی به بیان دیدگاه‌های خود پرداختند.

دکتر بهادری در این نشست با اشاره به اهداف قانون اساسی، به لزوم تفسیر اهداف عینی همانند تحقق حقوق اجتماعی و اقتصادی قانون اساسی در پرتو اهداف ذهنی، اشاره نمودند.

دکتر ویژه مفهوم، مبانی، ماهیت و مصادیق حقوق اجتماعی در نظام حقوقی ایران را موضوع اصلی سخنان خود قرار داده و به تبیین موضوع جایگاه و مصادیق حقوق اقتصادی و اجتماعی در قوانین اساسی سایر کشورها و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران پرداختند.

در این راستا به حق بر تشکیل خانواده، حق برخورداری از بهداشت عمومی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حق بر داشتن مسکن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و حق بر داشتن شغل و اشتغال در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تاکید نمودند.

دکتر فلاح زاده نیز در خصوص تضمینات حقوق اقتصادی و اجتماعی در قانون اساسی

بیاناتی را مطرح نموده و در این زمینه به موضوع سازکارهای نظارت قضایی و نظارت سیاسی تأکید داشتند.

و من الله التوفیق و علیه التکلان

عباسعلی کدخدایی

زمستان ۱۳۹۹